

O'ZBEK TILIDA RANG TUSHUNCHASINING IFODALANISHI

Nurmatova Saidaxon

Andijon tumani 10-DIMI ona tili va adabiyot fani o'qituvchisi

 Tel: +9998910631166

Annotatsiya

Mazkur tezisda o'zbek tilida rang tushunchasining leksik-semantik, morfologik hamda madaniy-pragmatik jihatlari tahlil qilinadi. Rang nomlari tildagi qadimiy qatlamlardan biri bo'lib, ular xalqning dunyoqarashi, madaniyati va estetik didini ifodalaydi. Rang ifodalovchi birliklarning semantik maydoni, ularning sinonim, antonim va metaforik qo'llanish xususiyatlari ham yoritiladi.

Kalit so'zlar: rang, semantika, leksika, turg'un birikma, metafora, madaniyat, xalq tafakkuri.

Kirish

Til – bu xalq tafakkurining eng muhim ifodasi, rang esa shu tafakkurdagi estetik va hissiy unsurlardan biridir. Rang tushunchasi har bir til tizimida o'ziga xos tarzda shakllanadi. O'zbek tilida rang nomlari nafaqat predmetning tashqi belgilarini ifodalash, balki ma'no kengayishlari orqali turli his-tuyg'ularni, kayfiyatni, holatni ifodalashda ham muhim ahamiyatga ega.

Rang tushunchasi milliy madaniyat va xalq og'zaki ijodi bilan chambarchas bog'liqdir. Ranglar orqali xalqning urf-odatlarini, diniy qarashlari, tarixiy tajribalari aks etadi. Shu bois, rang nomlarini o'rganish tilshunoslik, madaniyatshunoslik va psixologiya fanlari kesishgan nuqtada muhim ilmiy masala hisoblanadi.

1. Rang nomlarining leksik-semantik tizimi

O'zbek tilida ranglarni ifodalovchi so'zlar son jihatdan boy va xilma-xildir. Ularning asosiy qatlami sof rang nomlaridan (oq, qora, qizil,

yashil, ko'k, sariq, jigarrang, kulrang) tashkil topgan. Shu bilan birga, hosila rang nomlari (och sariq, to'q yashil, moviy, binafsha, zangori, sarg'ish) ham mavjud.

Rang nomlari ko'pincha metaforik ma'no kasb etadi. Masalan:

- Oq yuz, oq niyat (poklik, halollik ma'nosida);
- Qora kun (musibat, qayg'u ma'nosida);
- Yashil orzu (umid, yoshlik, hayot ma'nosida).

Bu misollar rang tushunchasining nafaqat vizual, balki ma'naviy-estetik ma'noga ega ekanini ko'rsatadi.

2. Ranglarning madaniy-pragmatik jihatlari

O'zbek xalqining milliy tafakkurida har bir rang ma'lum ramziy ma'noga ega. Masalan:

- Oq rang – poklik, tinchlik, begunohlik;
- Qizil – g'ayrat, sevgi, jasorat;
- Yashil – hayot, yangilanish, islomiylik;
- Qora – motam, og'irlik, kuch ramzi;
- Ko'k – osmon, umid, sadoqat ramzi.

Bu ramzlar xalq og'zaki ijodida, maqol va matallarda, she'riyatda keng qo'llaniladi:

“Oq yuvib, oq tarab”, “Qizil gulni qiz sevadi”, “Yashil dala – xalq boyligi”, “Ko'kka qaragan umidvor”.

Ranglarning bunday ma'naviy yuklamasi ularning kommunikativ vazifasini kengaytiradi.

3. Rang nomlarining grammatik va stilistik xususiyatlari

Rang bildiruvchi soʻzlar ot, sifat yoki feʼl sifatida turli grammatik shakllarda qoʻllaniladi:

- “Oq” – sifat (oq koʻylak),
- “Oqarmoq” – feʼl (sochi oqardi),
- “Oq” – ot (oq ramzi).

Rang nomlarining stilistik funksiyasi ham keng. Ular adabiy matnlarda estetik obraz yaratishda, personaj ruhiyatini ifodalashda, manzaraviy tasvirlarda muhim vosita boʻlib xizmat qiladi. Masalan, Choʻlpon, Oybek, Abdulla Qodiriy asarlarida ranglar orqali ruhiy holat, davr manzarasi va milliy ruh yoritiladi.

4. Ranglarning metaforik va assotsiativ qoʻllanilishi

Rang nomlari koʻpincha majoziy maʼnoda ishlatiladi. “Qora yurak” – yovuzlik, “Oq koʻngil” – saxovat, “Koʻk orzu” – umid ramzidir. Ranglarning bunday qoʻllanishi xalq tafakkuridagi assotsiativ fikrlashning ifodasidir.

Tilshunoslikda ranglarning semantik kengayishi tildagi metaforik jarayonlar bilan bogʻliq. Har bir rang turli konnotatsiyalarni yuzaga keltiradi. Masalan, “qora” rang baʼzan salbiy, baʼzan esa kuch, bardoshlik ramzidir. Demak, rang maʼnolari kontekstga qarab oʻzgaradi.

Xulosa

Oʻzbek tilida rang tushunchasi tildagi eng qadimiy va boy semantik

qatlamlardan biridir. Ular orqali xalqning dunyoqarashi, estetik qarashlari, madaniy qadriyatlari ifodalanadi. Rang nomlari tildagi obrazlilikni, emotsionallikni va milliy o'ziga xoslikni boyitadi. Shu sababli, rang ifodalovchi birliklarni o'rganish nafaqat lingvistik, balki madaniy va kognitiv ahamiyatga ham ega.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. G'ulomov A., Asqarova M. Hozirgi o'zbek tili. – Toshkent: O'zbekiston, 1987.
2. Madrahimov B. Rang nomlari semantikasi. – Toshkent: Fan, 2005.
3. Mahmudov N. O'zbek tili leksikologiyasi. – Toshkent: Fan, 2012.
4. Qodirova Z. Rang tushunchasining til va madaniyatdagi o'rni. – Toshkent: 2020.
5. Jo'raev M. Til va tafakkur: milliy o'zlikni anglash omillari. – Toshkent: Fan, 2018.